

ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ

Михайло ШКІЛЬНЯК

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ

Розглянуто питання, пов'язані з ефективністю управління державною власністю. На основі дослідження чинників, що впливають на ефективність управління державною власністю, запропоновано узагальнюючі показники її оцінки.

Серед сфер управління національною економікою управління державною власністю займає важливе місце. Держава і надалі залишається крупним власником, що ставить питання ефективності державної власності як опори діяльності держави і державного сектора в числі пріоритетних. Державна власність органічно існує у загальній системі власності. Тому ефект державної власності, на нашу думку складається із двох частин. По-перше, це ефект від використання державної власності, тобто її структурних складових (державні підприємства, пакети акцій, нерухомість). По-друге, ефект державної власності, пов'язаний з безпосереднім впливом всіх складових її інфраструктури на економічну систему в цілому. Важливо відмітити, що використання державної власності переслідує в основному комерційну ціль, і ефект в даному випадку можна визначити через доходи отримані бюджетом. Фіскальна мета, зрозуміло, важлива сама по собі, але в ній не відображається концептуальне призначення державної власності. Державна власність створює умови для розвитку всієї економіки, є базовим елементом і служить джерелом стабільності. З огляду на зазначене, проблема оцінки ефективності функціонування державної власності залишається надзвичайно актуальною. Проблематиці оцінки та управління державною власністю присвячена низка праць вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема В. Решко, М. Хохлова, І. Жадан, С. Жаворонкова, В. Кошкіна та інших [1, 2, 4, 5, 6].

Ми вважаємо, що розглядати ефективність державної власності необхідно на мікрорівні, а саме через ефективність діяльності державних підприємств в двох аспектах: як результативність (досягнення основних цілей) і як економічність (зусилля, затрати, засоби для досягнення основних цілей). Такий підхід забезпечує необхідність перенесення акценту ринкових перетворень з макроекономічного на мікроекономічний рівень, де на рівні підприємств відкриваються широкі можливості вдосконалення управління і стимулювання ефективності виробництва, підвищення конкурентоздатності продукції і продуктивності праці, зниження витрат, поліпшення фінансово-економічних результатів.

© Михайло Шкільняк, 2008.

Як правило, ефективність державних підприємств розглядають у порівнянні з приватними. Прибічники приватизації вважають, що державні підприємства менш ефективні, ніж приватні, і це головний аргумент при проведенні політики зменшення долі державної власності в економіці. Для того, щоб розібратися в суті питання ефективності державної власності, необхідно розглянути різні фактори впливу, які можна класифікувати наступним чином [1, 47–52]:

- соціальні фактори. Державні підприємства розглядаються як інструменти “лікування” недоліків ринку за допомогою цінової політики враховуючи соціальні цілі. Витрати пов’язані з різними соціальними послугами (охорона здоров’я, культура, освіта та ін.) вважаються негативно впливаючими на ефективність державних підприємств;

- стимулюючі фактори. На державних підприємствах держава здійснює контроль за їх активами, але він супроводжується чималою бюрократизацією та немобільністю. Менеджери державних підприємств не можуть мати достатньо стимулів для ефективної роботи, або їх погано контролюють. На відміну від них приватні власники мають більші стимули для максимізації роботи, по-скільки вони володіють власністю і несуть фінансову відповідальність за наслідки своїх рішень;

- політичні фактори. Приватні підприємства менше підпадають під політичний вплив, який приводить до зменшення інвестицій, залежності і нечітко визначених стимулах для менеджменту. Державні підприємства більше піддаються тиску з боку зацікавлених груп;

- фактор людського капіталу. Приватні власники вибирають кращих менеджерів, оскільки їх вибирають за здатність управляти, а менеджери державних підприємств призначаються з врахуванням можливостей вживатися з політиками, лобіювати їх інтереси;

- конкурентні фактори. Приватизація посилює конкуренцію, що заставляє фірми працювати ефективно. Однак державні підприємства, якщо їх багато, можуть гальмувати ріст приватного сектору і послабити конкуренцію. Уряд може блокувати входження на ринок приватних фірм, які могли б конкурувати з державними підприємствами.

Таким чином, з теоретичної точки зору, немає переконливих доказів, що державна власність менш ефективна, ніж приватна.

Аналіз фактичного матеріалу показує, що державні підприємства при інших рівних умовах встановлюють більш низькі ціни на свою продукцію, застосовують більш потужності, більше засобів витрачають на будівництво споруд і приміщень, використовують більш капіталоемкі технології, рідше переглядають ціни, слабше реагують на зміни попиту, повільніше освоюють нову техніку і т. д. [4, 12–14].

В наукових працях для визначення ефективності основної діяльності підприємства рекомендується використати систему показників [3]. Така пропозиція мотивується тим, що визначення ефективності роботи підприємства носить комплексний характер і пов’язане з врахуванням низки факторів та показників.

В систему показників ефективності виробництва в першу чергу повинні входити показники покращання використання праці. Тут можна застосовувати традиційний критерій продуктивності праці, а також величини виробництва нової продукції на одного працівника і виробництва продукції європейського рівня якості на одного

працівника. Необхідні також характеристики використання основних фондів, обігових засобів і капітальних вкладень, а саме: співвідношення темпів приросту продуктивності і фондоозброєності праці; темпи росту фондівіддачі; виробництво нової продукції на одиницю вартості основних виробничих фондів; виробництво продукції європейського якісного рівня на одиницю вартості основних виробничих фондів; виробництво продукції, отриманої за рахунок росту продуктивності праці і введення основних виробничих фондів; термін окупності введення нових основних виробничих фондів; відносна економія матеріальних затрат (без амортизації) до введення нових основних фондів; термін окупності капітальних вкладень по відношенню до приросту прибутку; рентабельність – як відношення суми прибутку від основної діяльності до середньорічної вартості основних виробничих фондів і обігових засобів.

Поряд з цим застосовуються окремі виробничі показники та показники, що характеризують ефективність поточних витрат.

При побудові названої системи окремих індикаторів виникає проблема узагальнюючого (інтегрального) показника ефективності виробництва, варіантів якого є багато. Досвід визначення ефективності господарської діяльності зарубіжних фірм, компаній і корпорацій показує, що існує об'єктивна необхідність і можливість використовувати показник норми прибутку (рівень рентабельності) в якості єдиного критерію і узгодженого показника оцінки ефективності використання виробничих фондів.

В зв'язку з цим потрібно розраховувати декілька показників рентабельності господарської діяльності:

1) загальна рентабельність (P_o)	Чистий прибуток Виручка від реалізації товарів, продукції, робіт, послуг
2) рентабельність власного капіталу ($P_{вк}$)	Чистий прибуток Величина власного капіталу
3) рентабельність активів (P_a)	Чистий прибуток Вартість активів
4) рентабельність інвестицій (P_i)	Дохід від фінансових вкладень Сума короткострокових та довгострокових вкладень

Крім цих показників, на нашу думку, необхідно застосовувати ще наступні показники: ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності та ін.

При визначенні ефективності господарської діяльності державних підприємств, при розрахунку рентабельності, як узагальненого показника, вважаємо за можливе

пропонувати використовувати межу порівняльного розрахунку рентабельності.

Цей метод передбачає розрахунки з порівняння рентабельності (порівняльний метод рентабельності); витрат (порівняльний облік витрат); прибутку (порівняльний облік прибутку); статистичні амортизаційні розрахунки.

Метод порівняльного розрахунку рентабельності дозволить в короткі терміни виявити по групах підприємств з позиції галузі ефективність державних підприємств, розрахувати мінімальне, середнє і граничне значення рентабельності, саме головне, визначити перспективи їх розвитку на внутрішньому та зовнішньому ринках з врахуванням можливих конкурентних переваг.

Це традиційні показники, що використовуються широко на практиці, в тому числі при фінансовому аналізі. Вони, на жаль, не показують динаміки розвитку державного сектору, а показують лише стан підприємства на конкретний час. Для цього необхідно вести постійний моніторинг діяльності державних підприємств по основних показниках, що дасть можливість розглянути рух (або його відсутність) до поставлених цілей по ефективному управлінню державною власністю: виробничих і соціальних.

Як правило, при традиційному підході до оцінки не враховується низка соціальних складових ефективності функціонування державної власності. Критерій ефективності державної власності повинен відповідати інтересам всього суспільства. Ефективне все те, що найбільше сприяє якнайшвидшому досягненню поставлених суспільством завдань, тобто забезпеченню оптимальних темпів економічного росту і вдосконаленню суспільних відносин.

Незважаючи на розвинуту систему показників і порівняно широке врахування ними різних факторів, що впливають на рішення ефективності господарської діяльності державних підприємств, є чимало проблем.

Розглянуті показники однобічно охоплюють обмежений аспект ефективності, який пов'язаний з економією різноманітних ресурсів. А головним в підвищенні ефективності, самим плідним і потенційно невичерпаним ресурсом, межі якого постійно розширюються в часі, є не економія як така, а якісні зрушення в споживанні, і способі життя в цілому, в розвитку самої людини.

В цих показниках не знайшла відображення соціальна сторона ефективності – ріст народного благополуччя, здоров'я, освіти, культури. Поєднавши економічну і соціальну складові, показники ефективності використання державного майна отримують комплексний соціально-економічний характер. Соціальна сторона господарської діяльності людини визначається відношеннями власності, а потім знаходить своє відображення на результатах господарювання [5, 27–31]. На сьогодні знання, інтелект людини і засновані на них високі технології та інформація стали основною складовою сучасного виробництва.

Таким чином, при розгляді питань ефективності державної власності, існують різні за своєю методологією наукові погляди і методики визначення ефективності господарської діяльності державних підприємств.

На нашу думку, в перспективі до оцінки економічної ефективності використання державного майна має застосовуватися два підходи: з позиції рентабельності; з позиції народногосподарської ефективності.

З погляду народногосподарської і соціальної ефективності основними критеріями будуть виступати: забезпеченість суспільними благами національних потреб; внесок державного сектора в забезпечення національної безпеки; розвиток державного підприємництва та підвищення його конкурентоспроможності.

Головна мета управління державною власністю, з точки зору рентабельності, – отримання доходів від власності, як джерела поповнення державного бюджету.

Література

1. Жаворонков С. Неэффективность управления государственной собственностью (на примере крупных предприятий) // Вопросы экономики. – № 9. – 2004. – С. 47–52.
2. Жадан І. Державні корпоративні права в контексті реформування власності // Держ. інформ. бюл. про приватизацію. – 2000. – № 85. – С. 66.
3. Кошкин В., Шупыро В. Управление государственной собственностью. Учебник. – М.: Цифра – М, 1997.
4. Решко В. Приватизація та управління власністю: загальносистемний та методологічний аспекти // Економічний часопис. – 1998. – № 4. – С. 12–14.
5. Хохлов М. Власність: економічний зміст категорії та його реалізація в процесі приватизації // Держ. інформ. бюлетень про приватизацію. – 2001. – № 2. – С. 27–31.

Редакція отримала матеріал 21 травня 2008 р.